

Кривчун Віта. Розділ IX. Малодосліджена література та штучний інтелект: хто кого навчає? (на матеріалі творчості Олени Звичайної). Штучний інтелект у науці : монографія / [авт. колектив]; за ред. Яцишина Андрія та Яцишин Анни. – Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2025. – С. 113-124. ISBN 978-617-8830-09-0

РОЗДІЛ IX. МАЛОДОСЛІДЖЕНА ЛІТЕРАТУРА ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ХТО КОГО НАВЧАЄ? (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ)

DOI: 10.33407/lib.NAES.id/748240

Кривчун Віта ¹[0009-0007-9490-4682]

¹Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Полтава, Україна
vita_nika@ukr.net

Анотація. У розділі аналізується взаємодія штучного інтелекту (ШІ) з малодослідженою літературою на прикладі творчості Олени Звичайної – української письменниці-емігрантки, чий доробок залишається недостатньо вивченим. Розглядається питання, чи здатен ШІ відкривати нові імена, чи, навпаки, потребує навчання з боку дослідника. Результати вивчення показують, що штучний інтелект не спроможний самостійно аналізувати творчість Олени Звичайної через відсутність необхідної інформації у відкритих цифрових джерелах. Це ставить перед літературознавцями нові виклики: окрім традиційного аналізу текстів, вони мають наповнювати інформаційний простір відповідними даними, активно навчаючи ШІ проводити паралелі з творчістю інших авторів. Окрема увага приділяється питанню академічної доброчесності: чи можна вважати використання ШІ плагіатом? Дослідження доводить, що у випадку з маловідомими авторами процес має зворотний характер – не штучний інтелект надає інформацію дослідникові, а дослідник формує нову інформаційну основу. Таким чином, йдеться не про запозичення чужих ідей, а про активну популяризацію творчості маловідомих письменників. Стаття підкреслює, що використання ШІ у вивченні Олени Звичайної відкриває нові можливості для дослідження та введення її творів у науковий обіг.

Ключові слова. Олена Звичайна, еміграційна література, штучний інтелект, літературознавство, навчання ШІ, популяризація.

**LITTLE-STUDIED LITERATURE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
WHO TEACHES WHOM? (BASED ON THE WORKS OF OLENA
ZVYCHAYNA)**

Vita Kryvchun ^[0009-0007-9490-4682]

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine,

Summary. This chapter examines the interaction between artificial intelligence (AI) and little-studied literature through the case of Olena Zvyhayna, a Ukrainian émigré writer whose works remain insufficiently explored. The study investigates whether AI can independently discover new literary figures or, conversely, requires guidance from researchers. The findings demonstrate that AI is unable to autonomously analyze the works of Olena Zvyhayna due to the lack of relevant data in open digital sources. This challenge presents new tasks for literary scholars: beyond traditional textual analysis, they must contribute to the digital information landscape by supplying essential data, actively training AI to draw connections between lesser-known and established authors. Particular attention is given to the issue of academic integrity: can the use of AI be considered plagiarism? The research argues that, in the case of lesser-known authors, the process operates in reverse – not AI providing information to the researcher, but rather the researcher shaping a new informational framework. Thus, the study does not involve borrowing external ideas but actively promotes the works of underrepresented writers. The article highlights that incorporating AI into the study of Olena Zvyhayna's works opens new avenues for literary research and facilitates their integration into scholarly discourse.

Keywords: Olena Zvyhayna, émigré literature, artificial intelligence, literary studies, AI training, literary promotion.

Вступ. Сучасний науковий дискурс дедалі частіше звертається до можливостей ШІ у сфері гуманітарних наук. Літературознавство, яке традиційно базується на аналізі текстів та їх інтерпретації, також перебуває під впливом

технологічного прогресу. Проте застосування ШІ у вивченні малодослідженої літератури залишає багато відкритих питань. Чи може штучний інтелект стати ефективним інструментом для відкриття нових літературних імен і популяризації творчості письменників, які залишилися поза увагою академічного середовища? Чи здатний ШІ створювати нові літературні паралелі, чи лише аналізує вже існуючу інформацію, яка зберігається у цифрових базах даних? Особливо це питання стає актуальним у контексті дослідження української еміграційної літератури, яка довгий час залишалася поза межами основного наукового аналізу.

Однією із яскравих, але несправедливо забутих постатей української діаспорної літератури є Олена Звичайна – письменниця, чия творчість охоплює теми Голодомору, сталінських репресій та терору. Вона прагнула, аби її твори були прочитані та осмислені, проте історична несправедливість призвела до її забуття.

У публікації розглядається феномен взаємодії між штучним інтелектом та малодослідженою літературою на прикладі Олени Звичайної. Чи може сучасна технологія стати інструментом популяризації її імені, чи, навпаки, дослідник змушений навчати ШІ, перш ніж отримати від нього бодай якусь корисну інформацію про авторку?

Аналіз літератури та постановка проблеми. Наукові дослідження творчості Олени Звичайної залишаються поодинокими та фрагментарними. Станом на сьогодні відсутні ґрунтовні монографічні праці, натомість наявні лише окремі статті, які частково висвітлюють певні аспекти її літературної спадщини. Найчастіше вони зосереджуються на тематиці Голодомору, сталінського терору та художнього осмислення історичних трагедій у її творах. Окремі особливості письменницької діяльності Олени Звичайної розглядаються у працях Світлани Ленської, Марини Кушнерьової, Світлани Журби, Валентини Кузь, Віти Кривчун. Водночас комплексного аналізу її творчості досі не здійснено. Загалом українська еміграційна література залишається недостатньо дослідженою, попри її важливу роль в осмисленні історичних подій ХХ століття. Чимало авторів цього напрямку й досі перебувають поза увагою

літературознавців. Олена Звичайна – одна з тих митців, чия творчість тривалий час залишалася забутою. Однак її твори мають особливу цінність, адже поєднують художню силу з документальною правдою епохи.

Проблема полягає в тому, що сучасні інструменти штучного інтелекту мають обмежені можливості для дослідження таких письменників, оскільки ШІ аналізує лише дані, наявні в його системі. Він не має інформації про Олену Звичайну, не може аналізувати її тексти, не здатен запропонувати літературні паралелі чи історичний контекст. Отже, основне завдання дослідника – не лише вивчати та популяризувати ім'я письменниці, а й наповнювати штучний інтелект цією інформацією. Дослідник повинен навчати ШІ, аби він став здатним аналізувати та відкривати нові літературні імена, такі як Олена Звичайна.

Дослідження також порушує важливе питання академічної доброчесності: чи можна вважати використання ШІ плагіатом? Це питання набуває особливої значущості, оскільки в разі взаємодії з маловідомою літературою йдеться не про автоматичне «копіювання» ідей, а про популяризацію нових знань про письменника. Дослідник активно вносить актуальну інформацію в систему ШІ, щоб провести паралелі з іншими авторами та показати взаємодію творчості Олени Звичайної з іншими митцями, висвітлюючи її творчість у межах ШІ.

Результати дослідження. Олена Звичайна – потужний голос української діаспори, «одна з тисяч жертв сталінських репресій 1930-х років, якій пощастило вижити в добу терору» (Кривчун, 2024, С. 77). Її творчість, якій «притаманна автобіографічна основа» (Ленська, 2015, С. 38), – це «важливий документ епохи, який допоможе зрозуміти та осягнути масштаби трагедій, які пережив український народ у ХХ столітті» (Кривчун, 2024, С. 568). За рівнем таланту цю письменницю «можна порівняти з класиками української літератури» (Кривчун, 2024, С. 19).

Колись несправедливо забута Олена Звичайна написала: «Коли думаю про те, що я помру, а книжки мої залишаться, то мені за них нема чого червоніти перед трибуналом власного сумління, бо вони правдиві, в них нема фальшу на замовлення» (Григоріїв, 1982, С. 7). Від часу написання цих слів минуло понад

пів століття. Сьогодні дослідження її творчої спадщини набуває особливого значення, адже відкриває світові феноменальну письменницю-емігрантку, яка довгий час залишалася поза увагою академічної спільноти. Літературна діяльність Олени Звичайної, створена в умовах вимушеної еміграції, становить значну наукову цінність завдяки своїй історичній достовірності та принциповій вірності правді.

Перший запит до штучного інтелекту щодо пошуку інформації про Олену Звичайну дав вкрай обмежені результати: система надала лише фрагментарні біографічні відомості, не запропонувавши жодного аналізу її творчості чи стильових особливостей. ШІ не зміг розкрити художню унікальність її текстів, провести міжтекстові паралелі з іншими авторами епохи чи проаналізувати жанрові та тематичні домінанти її доробку. Основна причина цього – відсутність релевантних даних у базах штучний інтелект, що підтверджує його залежність від уже існуючого інформаційного поля.

На відміну від малодосліджених авторів, творчість багатьох письменників, які вже стали частиною літературного канону, широко представлена у цифрових базах. У таких випадках дослідники можуть використовувати штучний інтелект як допоміжний інструмент: він здатний швидко знаходити тематичні та стильові паралелі, аналізувати особливості текстів, пропонувати інтерпретаційні підходи. Однак відсутність будь-якої інформації про Олену Звичайну у системах ШІ фактично позбавляє дослідника такої підтримки. Це означає, що вивчення її творчості має відбуватися без жодної автоматизованої аналітики – кожен висновок формується виключно на основі індивідуального прочитання та самостійного порівняння з іншими авторами.

Показовим у цьому контексті є аналіз взаємозв'язку між романом Валер'яна Підмогильного «Місто» та повістю Олени Звичайної «Ти». У статті «Рецептивна інтерпретація роману Валер'яна Підмогильного «Місто» у повісті Олени Звичайної "Ти"» вже було здійснено порівняння цих творів, що дозволило виявити спільні образи. Під час звернення до штучного інтелекту з метою продовження цього аналізу стало очевидним, що система має значний масив

інформації про Валер'яна Підмогильного та його роман «Місто». ШІ зміг пояснити основні ідеї цього твору, його стильові особливості, а також місце в українському літературному процесі. Однак, коли питання стосувалося творчості Олени Звичайної, штучний інтелект виявився повністю незброєним. Він не лише не мав жодних ґрунтовних відомостей про письменницю, а й взагалі не містив інформації про повість «Ти». Це унеможливило будь-який автоматизований аналіз твору, змусивши дослідника фактично навчати систему з нуля. Для того, щоб штучний інтелект міг провести бодай мінімальні літературні паралелі, довелося надати не тільки основні біографічні дані про Олену Звичайну, а й детально описати сюжет повісті, пояснити її проблематику та навіть процитувати ключові фрагменти тексту.

У цьому випадку не йдеться про механічне запозичення ідей або плагіат. Навпаки, процес взаємодії зі штучним інтелектом демонструє, що дослідник виконує функцію першоджерела інформації, активно наповнюючи систему новими знаннями. Це дає змогу не лише забезпечити актуальність літературознавчих досліджень у цифровому середовищі, а й створити підґрунтя для подальшого аналізу творчості Олени Звичайної майбутнім дослідникам, які звертатимуться до штучного інтелекту у своїх наукових пошуках.

Окремої уваги заслуговує проведений порівняльний аналіз нарису «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної та творчості Миколи Гоголя. У цьому творі авторка вдається до діалогу з класиком, вибудовуючи антитезу до його повісті «Сорочинський ярмарок». На відміну від Гоголя, який зобразив ярмарок як простір народного колориту, жвавості та гумору, Олена Звичайна представила його як місце трагедії, де голодні селяни вимушені продавати останні родинні реліквії задля виживання. Цей аналіз добре представлений у статті «Фольклорний образ плахти та її символічне значення у нарисі Олени Звичайної "Миргородський ярмарок"».

Звернення до штучного інтелекту з метою аналізу цієї паралелі продемонструвало схожу ситуацію, що й у випадку з Валер'яном Підмогильним. Система виявила ґрунтовну обізнаність щодо творчості Гоголя: її алгоритми без

труднощів розпізнавали стильові особливості його письма, характеризували жанрові та тематичні домінанти, пояснювали художні засоби. Однак провести міжтекстові зв'язки між «Миргородським ярмарком» Олени Звичайної та «Сорочинським ярмарком» Гоголя штучний інтелект не зміг. Як і у випадку з Підмогильним, довелося окремо розповідати про нарис Олени Звичайної, пояснювати його ідейну спрямованість нарису, його сюжетну канву та авторський задум.

Цей процес не обмежувався лише подачею інформації про сам твір – важливим аспектом стала також передача відомостей про вже існуючі наукові дослідження «Миргородського ярмарку». Штучному інтелекту було названо авторів праць, присвячених аналізу цього тексту, а також окреслено основні підходи до його інтерпретації. Це ще раз підтвердило той факт, що ШІ не просто опрацьовує нові тексти, а й поступово формує певний інформаційний простір, до якого вносяться імена дослідників, їхні концепції та публікації. Таким чином, навчання штучного інтелекту стає не лише способом отримання нових знань, а й засобом поширення наукового дискурсу, залучення до нього нових імен та текстів.

Одним із ключових етапів популяризації творчості Олени Звичайної стало представлення доповіді на конференції «Охорона культурної спадщини як невід'ємний елемент сталого розвитку території». Тема виступу – «Голодомор як фактор збереження національної пам'яті у творчості Олени Звичайної: «Миргородський ярмарок» – літопис трагедії» – зосереджувалася на літературному осмисленні історичних подій та ролі територіальних громад у збереженні пам'яті про них. У доповіді підкреслювалося, що «Миргородський ярмарок» є не просто художнім текстом, а своєрідним історичним свідченням, закоріненим у конкретний географічний простір – Миргород. Олена Звичайна не лише передала жахливі реалії Голодомору, а й акцентує увагу на важливості місця дії: через конкретизацію простору підсилюється документальна складова оповіді, що особливо важливо для процесу відновлення національної ідентичності.

Окремо наголошувалося на тому, що література здатна слугувати потужним механізмом збереження історичної правди. Саме територіальні громади мають

брати на себе відповідальність за її збереження та популяризацію, передаючи знання про минуле наступним поколінням. У цьому контексті твір «Миргородський ярмарок» постає як цінне джерело пам'яті, значення якого виходить далеко за межі суто літературного аналізу.

Коли ж було поставлено запитання штучному інтелекту щодо цього твору та його можливого збереження в архівах Миргорода, система не змогла надати жодної необхідної інформації. ШІ не мав відомостей ані про існування цього тексту, ані про його зв'язок із Миргородом, ані про можливу присутність у місцевих бібліотеках чи архівах. У процесі підготовки доповіді йому було надано відповідні дані: зокрема, зазначено про наявність «Миргородського ярмарку» у бібліотечних фондах міста. Попри фрагментарність цієї інформації, штучний інтелект уже «почув», що в Миргороді існують певні літературні та архівні матеріали, пов'язані з творчістю Олени Звичайної.

Крім того, конференція стала майданчиком для створення рекомендацій місцевим громадам щодо активного залучення до процесів збереження й поширення історичної пам'яті через літературні тексти. Штучний інтелект зафіксував ці ідеї, що свідчить про можливість його використання не лише як інструменту для отримання інформації, а й як механізму акумуляції й трансляції наукових концептів та стратегій розвитку культурної спадщини.

Таким чином, мета роботи зі штучним інтелектом полягала не лише в ознайомленні його з творчістю Олени Звичайної, а й у висвітленні ролі місцевих громад у збереженні культурної пам'яті.

Однією з важливих наукових подій, що сприяли розширенню знань про Олену Звичайну, стала конференція, присвячена 120-річчю від дня народження Уласа Самчука, яка проходила під назвою «Маєстат на краю часу: простір слова Уласа Самчука». У межах цієї події була представлена доповідь «Літописці вигнання: Олена Звичайна та Улас Самчук про Голодомор крізь заборони та замовчування», у якій акцентувалася увага на еміграційній літературі та її ролі у висвітленні трагедії Голодомору. Окреме місце посів аналіз творів Олени Звичайної та Уласа Самчука, які, попри відмінність творчих методів, стали

літописцями національної трагедії. Наголошувалося, що їхні тексти не лише фіксують реальні події, а й увиразнюють історичну пам'ять, яка десятиліттями замовчувалася.

При зверненні до штучного інтелекту з метою порівняльного аналізу виявилось, що система добре орієнтується в творчості Уласа Самчука, однак майже не має відомостей про Олену Звичайну. Зокрема, штучний інтелект не міг провести міжтекстові паралелі між цими двома письменниками через обмеженість даних про її творчість. Проте в процесі роботи над доповіддю, коли йому було надано додаткову інформацію – ключові сюжети, домінантні мотиви, особливості стилю, – система змогла глибше зрозуміти масштаб осмислення теми Голодомору в її творах. ШІ не лише отримав знання про конкретні художні тексти, а й почав сприймати Олену Звичайну як авторку, котра документує історичну правду. У цьому процесі ШІ фактично «навчався» української історії через літературу – ідентифікуючи Олену Звичайну як носія пам'яті про події Голодомору.

Цей досвід ще раз доводить, що на початковому етапі штучний інтелект не мав змоги надати нову інформацію, однак у процесі взаємодії «поглинув» значний пласт історичних та літературних відомостей. І що важливо – ці знання охоплювали не лише вузько літературознавчі аспекти, а й ширший історико-культурний контекст. Через дослідження творчості Олени Звичайної ШІ почав формувати глибше розуміння Голодомору як національної трагедії та ролі еміграційної літератури у збереженні пам'яті про неї.

Слід усвідомлювати, що взаємодія зі штучним інтелектом не є разовим актом – це процес, який має довготривалий і накопичувальний характер. ШІ постійно розвивається, удосконалює свої аналітичні можливості та розширює інформаційні горизонти. Саме тому роль дослідника виходить далеко за межі академічного аналізу. Завдання науковця не обмежується написанням дисертації чи підготовкою монографії – воно включає активну популяризацію творчості письменника, якого він досліджує. У випадку Олени Звичайної йдеться не лише про повернення її імені в науковий обіг, а й про широку інтеграцію її спадщини

в культурне поле. Це потребує активної роботи в інформаційному просторі: публікацій наукових статей, участі в конференціях, створення цифрових архівів, написання популярних оглядових матеріалів, залучення ШІ до аналізу її творів. Такий підхід дозволить зробити творчість Олени Звичайної доступною не лише для вузького кола літературознавців, а й для широкої читацької аудиторії. Робота дослідника у цьому контексті охоплює не лише ретельне прочитання текстів, а й активну трансляцію здобутих знань у суспільство. Це шлях до того, щоб ім'я Олени Звичайної перестало бути забутим, а її твори стали частиною живого культурного діалогу. Інтеграція інформації про письменницю в сучасні цифрові системи не лише збереже її спадщину, а й відкриє нові можливості для осмислення її творчості майбутніми поколіннями.

Дослідження показало, що взаємодія штучного інтелекту з малодослідженою літературою є складним і багатовимірним процесом. На початковому етапі система не змогла надати ґрунтовної інформації про творчість Олени Звичайної, оскільки її ім'я та твори залишаються маловідомими у загальнодоступних цифрових ресурсах. Водночас штучний інтелект виявив обізнаність щодо письменників, які вже закріплені в науковому дискурсі та інтегровані в електронні бази даних. Аналіз звернень до ШІ засвідчив: система легко оперує фактами про творчість Валер'яна Підмогильного, може запропонувати аналіз його роману «Місто», однак не здатна провести порівняння з повістю Олени Звичайної «Ти». Аналогічна ситуація виникла при спробі співвіднести нарис «Миргородський ярмарок» із творчістю Миколи Гоголя: ШІ добре орієнтувався в художніх особливостях «Сорочинського ярмарку», проте не зміг вибудувати антитезу між двома творами через відсутність знань про Олену Звичайну. Це свідчить про те, що на цьому етапі ШІ залишається лише споживачем уже наявної інформації, а не самостійним аналітичним інструментом у сфері малодослідженої літератури.

Водночас проведені експерименти довели: штучний інтелект здатен навчатися. У процесі роботи він почав «запам'ятовувати» ключові сюжети, домінантні теми та стильові ознаки творів Олени Звичайної. Це стало можливим

завдяки дослідницькій діяльності, яка полягала не лише у вивченні творчості письменниці, а й у її популяризації. Інформація, отримана ШІ під час аналізу, дозволила глибше зрозуміти літературний контекст, зокрема проблему Голодомору в еміграційній прозі.

Особливу увагу було приділено питанню збереження культурної пам'яті територіальними громадами. Спершу ШІ не мав інформації про наявність творів Олени Звичайної у бібліотеках Миргорода чи інших архівах, проте у процесі наповнення отримав ці дані. Це ще раз підтвердило: дослідник відіграє ключову роль у наповненні цифрового простору новими знаннями про маловідомих авторів.

Показовим став і аналіз творчості Уласа Самчука та Олени Звичайної. Якщо про Самчука ШІ одразу надавав розгорнуту інформацію, то Олена Звичайна залишалася для нього «білою плямою». Проте після ознайомлення системи з деталями її творчості, сюжетами й історичним контекстом, вона змогла не лише розширити свої знання, а й сформувані історичні паралелі.

Отже, робота довела: штучний інтелект може бути помічником у літературознавстві, однак він не замінює дослідника, а, навпаки, залежить від нього. Саме завдяки ініціативі науковців ШІ отримує доступ до нової інформації, яка в майбутньому може стати основою для більш глибоких аналітичних процесів. Завдання дослідника полягає не лише у вивченні літератури, а й у її популяризації – зокрема через цифрові інструменти. Взаємодія штучного інтелекту з малодослідженою літературою – це не одноразова дія, а довготривалий процес формування знань. Лише завдяки систематичним дослідженням та активній участі наукової спільноти можна забезпечити збереження й поширення культурної спадщини, зокрема творчості Олени Звичайної та інших забутих імен.

Висновки. Отже, використання штучного інтелекту у вивченні маловідомої літератури не може розглядатися як автоматичне копіювання чи заміна наукової роботи. Навпаки: у цьому процесі саме дослідник виступає джерелом знань, аналітиком і популяризатором, тоді як штучний інтелект – лише учень, який поступово засвоює нову інформацію. Такий підхід принципово змінює

традиційні уявлення про застосування цифрових технологій у гуманітарній науці. Якщо у випадку з класичними авторами ШІ здатен оперувати великим обсягом даних, то в ситуації з маловідомими авторами він виявляється майже «чистим аркушем», що наповнюється завдяки роботі науковця.

Інтеграція штучного інтелекту в літературознавчі студії не суперечить засадам академічної доброчесності – навпаки, вона розширює можливості дослідника, створюючи передумови для нового рівня осмислення й популяризації літературної спадщини.

Список літератури

1. Григоріїв Ю. Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права. *Звичайна О. Ти: Півість із життя українців у золотoverхому Києві в 1927–29 рр.* Мюнхен, 1982. С. 7–13.
2. Кривчун В. Вигнанка слова: письменниця еміграційної літератури радянської доби Олена Звичайна. *The 5th International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects”*. (December 16-18, 2024). MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. P. 568–571.
3. Кривчун В. Фольклорний образ плахти та її символічне значення у нарисі Олени Звичайної «Миргородський ярмарок». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 1. С. 18–25.
4. Кривчун В. Функції пейзажу у нарисі «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної. *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 26 квітня 2023 р.). Київ: ТОВ «Геопринт», 2024. С. 77–80.
5. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.